

nedostatak gotovo svih studija o toj tajni zvanom čovjek. Taj nedostatak ne treba nas spriječiti u pokušajima rješavanja te tajne čovjeka, u svrhu obogaćenja i kvalitetne promjene njegove stvarnosti i njegova života. Stoga, knjigu toplo preporučujem svima onima koje tajna ne umara i ne plaši nego izaziva i obogaćuje.

Zorica Maros

Svjedok tame i pobjede svjetla i nade

Zvonimir ČILIĆ (ur.), *Svjetlost i nada. Bolnica u Novoj Biloj i Bijeli put*, HKD Napredak, Vitez, 2006.*

Izražavam svoju iskrenu radost što mogu sa svima vama biti dionikom večerašnjega čina predstavljanja monografije *Svjetlost i nada*, koja nas podsjeća na vremena zla, za koja Boga molimo da se nikada i nikome ne vrate, ali mu u isto vrijeme zahvaljujemo za sve dobro, koje se u tim vremenima, unatoč svemu, dogodilo. Zahvaljujem organizatorima večerašnjega susreta za poziv i sve nazočne od srca pozdravljam!

Pred nama je, dragi prijatelji, knjiga, monografija s naslovom *Svjetlost i nada*. Već svojom opremom, koricama, koje su, posebno zadnja, same za sebe već višestruka poruka, tvrdim uvezom a napose naslovom ovo djelo pobuđuje znatiželju. Prateći tijek ljudske povijesti, mnogi mislioci se nisu mogli oteti dojmu da je ta povijest svojevrсна borba protuslovlja svjetla i tame, nade i beznada, jednom riječju dobra i zla. Iz toga uvjerenja kristalizirali su se

cijeli filozofski smjerovi pa i religijski sustavi, koji su, u određenome vremenskom razdoblju, zapljusnuli i zemlju i okruženje u kojemu živimo. Iako sam uvjeren da mi je milost vjere pomogla do odgovora, moram priznati da su me tijekom čitanja tekstova i promatranja fotografija, poput malaričnih komaraca, gotovo neobranjivo nadlijetala i u srž bića ubadala ona temeljna pitanja: što je čovjek i čemu život, odakle i zašto zlo, koja i kakva treba i, uopće, može biti uloga čovjeka pojedinca? To me je podsjetilo na činjenicu da ima pitanja na koja nije moguće tako odgovoriti da se ona ne bi uvijek iznova javljala. Koliko pitanja bez odgovora pred fotografijom na kojoj majka predaje svoje ranjeno i na smrt bolesno dijete stranome, nepoznatome vojniku za put u nepoznato i to neposredno prije Božića?! S druge strane, nema dvojbe da su čovjeku najbolji prijatelji ljudi i događaji koji mu postavljaju pitanja smisla jer bez neprestanoga traganja za smislom, čovjek i nije čovjek. A smisao se, nekako zlokožno čudno, zaogrnuo plaštem istine a njezina bit se zavukla ne u zašivenu postavu plašta nego u najdublje predjele srca. Tko je hoće otkriti, nerijetko mu je razdrijeti vlastito ali i raniti srca drugih ljudi.

Svjetlost je najpotrebnija u uvjetima tame a nada najdragocjenija u vremenima beznada. Rat je najgore stanje u kojem se može naći čovjek i u koje mogu biti gurnuti cijeli narodi i ljudsko društvo. Naime, u ratu se od pomračenja teško brani i najzdraviji razum a beznadu s mukom odolijevaju i najhrabriji. U ratu postaje "normalnije" prihvatiti logiku mržnje i rata nego joj se suprotstaviti jer užas rata i dobrima postane potvrdom da nisu imali *pravo ni sanjati ni vjerovati da su ljudi jako dobri* (*Svjetlost i nada*, str. 90). I kako bi, ako se

* Izlaganje prigodom predstavljanja u Vitezu 1. prosinca 2006.

zna da čovjek razumom nikada do kraja ne može ni pojmiti koliki je zločin ubiti čovjeka a kamoli srcem osjetiti što znači namjerno za život onesposobiti jedno dijete. Na području lašvanske enklave *41 dijete je ustrijeljeno snajperom* (str. 171), to znači posve svjesno i ciljano. Rat je kulminacija zla i zločina među ljudima i zato jer u njemu rijetki uspijevaju djelom vjerovati da ljubav nije ludost i da dobro nije postalo besmisleno.

Zato su dragocjeni i moralnoga zlata vrijedni primjeri pojedinaca i grupa, zajednica i ustanova koji se ni u ratu ne odriču ljudske obveze paliti svjetlo i buditi nadu. Monografija *Svjetlost i nada* škrinja je dragocjenih svjedočanstava i nevjerojatnih podataka. Riječ je o umješno složenome triptih mozaiku od riječi, slike i dokumenata, u formi svjedočanstva neposrednih sudionika. Ovaj svojevrstni triptih u obrisima daje naslutiti nastajanje i djelovanje Franjevačke bolnice "Dr. fra Mato Nikolić", gradnju Hrvatske bolnice s istim imenom i tijek veličanstvene akcije "Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrnu".

Zamislite da, po svemu improvizirana, bolnica s dva liječnika i dvije medicinske sestre u prvih deset dana svoga rada zbrine sedamdeset ranjenika! Te da u najtežim uvjetima, vrlo često bez vode i struje, od 19. prosinca 1992. do 28. studenoga 1999. prihvati i zbrine 14.500 pacijenata. U tome vremenu i uvjetima je izvršeno 126 operacija s potpunom anestezijom i 4200 s lokalnom! U ovo čudo ljudskoga htijenja i samaritanskoga služenja čovjeku koji je upao među razbojнике (Lk 10,33) uz realnu životnu opasnost uključilo se i 357 liječnika i medicinskoga osoblja iz više od četrdeset gradova Hrvatske. Jedan od njih je apelirao na svoje kolege u Hrvatskoj da dodu i pomognu. Jer, ovdje branimo našu domovinu (str. 68). Kako su bolno istinite

ove njegove riječi. A do nepodnošljivosti je bolno da, ni do danas, nisu dostatno ozbiljno shvaćene i prihvaćene. Monografija tako dalje na 185 stranica samo u naznakama niže pojedinosti kojima se kuša dočarati stvarnost koja se ne može ni zapisati ni iskazati (str. 161) ali se, čvrstinom odluke opstati i željom drugome ne dati da umre, eto moglo živjeti. Sve što se ne da razumjeti a uspijeva se proživjeti pripada u sferu mistike i milosti. Jedan od sudionika opisuje prizor kao nestvaran u kojemu *krv, urin, voda, ranjenici, crkvene klupe, bolovi, jauci, glazba, sveta misa, križni put, pričest, žene u posjetu, liječnik, sestra, fratari, jaslice - sve je smješteno u jedan prostor* (str. 161). Kakav dramatičan susret života i smrti, kakva borba nade i beznada! Da, tu su se susreli svjetlo i tama, život i smrt, nada i beznade. Ali se glavna borba vodila između milosti i grijeha, ljubavi i mržnje! U crkvi bolnici, u užasu rata u kojemu ljudi ubijaju a da ne znaju zašto i koji im je krajnji cilj (str. 160), ležeći ispod velikoga raspela u netom opisanome ambijentu u smrtnoj borbi ranjenici su "razgovarali" s *raspetim* (str. 161).

Eto taj, ratnim vjehom okovani, *simbol patnje i stradanja* (str. 156), *stožer duha i otpora, volje i morala hrvatskoga puka* (str. 170) s proljećem mira pretvorio se u Hrvatsku bolnicu "Dr. fra Mato Nikolić". Nova moderna bolnica, vrijedna preko 25.000.000 maraka, u 9000 m korisnoga prostora ima deset odjela, sa 185 kreveta i 267 zaposlenih, danas je jedan od *simbola nade i opstojnosti hrvatskoga puka središnje Bosne* (str. 157).

Kada je jedna župljanka pitala što im je ta "enklava" što je stalno spominju, ništa joj se drugo nije moglo odgovoriti nego da je to upravo ono stanje u kojemu je živjela ona i svi drugi (str. 164). Jasno je, da se moglo i znalo drugačije odgovoriti.

Ali se, s pravom, nije htjelo jer se nije smjelo ni njoj niti drugima kazati da je enklava najbezbolniji i najsigurniji način ratovanja za napadača i najbolniji i najneizvjesniji za one što se brane. Taj oblik ratovanja poznat je od kada se zna za ratove. Napadnutoga se zatvori u obruč, prekinu mu se dotoci vode i hrane, u moderna vremena i struje i grijanja, postavi mu se ultimatum i mirno se čeka predaja, izdaja ili pomor. K tomu, od kada je izmišljeno dalekometno naoružanje, „junaci“ sa sigurne udaljenosti i iza brda opkoljeni grad ili područje razaraju a ljude ubijaju. Takvih enklava, kojima se krše sva ljudska prava i sve konvencije o ratovanju, bila je puna Bosna i Hercegovina! Sve, u koje su neprijatelji uspjeli ući prije prijatelja, pretvorene su u pustoš smrti. Najtužniji primjer je Srebrenica. Lašvanska enklava i njezina obrana će, zasigurno, biti predmetom ozbiljnih i stručnih analiza. Jedno je već danas sigurno. Opstala je, jer je, unutra, u sebi imala toliko života i životnosti da je i samoj smrti bila prevelikim zalogajem ali i jer je vani imala dostatan broj onih koji se nisu mirili s njezinim nestankom. Jedan dio tih izvana, *više od 10.000 ljudi izravno je dalo pomoć... od onoga što su imali... od vlastite krvi do zadnjega novčića* (str. 36). Za radanje bilo čega velikoga pa tako i za spašavanje maloga čovjeka potreban je barem jedan čovjek koji zna što hoće i zna kako to ostvariti. I još nešto. Da bi uspio, potrebno je da sam u to vjeruje i da mu je to važnije od straha za vlastiti interes a nerijetko i za sam život. Samo do kraja uvjereni mogu i druge uvjeriti. Takvih je, na sreću, u slučaju Lašvanske enklave bilo više! U želji da odgovore na *apel života* iz Nove Bile u trenutku kada je stradanje u toj enklavi dostizalo razinu nepodnošljivosti, potaknuti od nekoliko odvažnih i plemenitih ljudi, *odazvali su se ljudi iz državnih*

strukture, sve političke stranke, naši ljudi iz Bosne, Hercegovine, Hrvatske i dijaspore, kao i ljudi drugih vjera i nacija... da bi stotinu kamiona u Bijelome putu formirali neprekinutu kolonu života, za svako dijete i za svaki život, noseći sa sobom hranu, odjeću i lijekove i iznad svega temeljnu ljudsku poruku (str. 36). Bio je to put na kojem su nam postavljane prepreke, kao što se postavljaju svima koji se opredjeljuju za čistoću štalice svoga vremena, napadani smo, pljačkani, lažno optuživani, varani, ucjenjivani, ranjavani, ubijani, ali u Novu Bilu smo stigli (str. 60). Ljudima u enklavi konvoj Bijeloga puta izgledao je *“bijel i velik” kao ostvarena nada... trebalo je vidjeti... tu sliku vedrih lica* (str. 44). Kada vam netko pokloni knjigu postao vam je prijatelj, ako je knjiga dobra. Ako imate vremena, znate što ćete, čitati. Ali ako vam je poklon s molbom da je predstavite drugima, nije vam više samo prijatelj. Naime, ne znate što ćete s knjigom, jer nije dosta samo pročitati je. I ja sam zamoljen da predstavim ovu iznimnu monografiju. Ne znajući što bih, ja sam vam iznio ponešto što od onoga što me ganulo dok sam je čitao. Da mi nisu odredili vrijeme, koje sam, čini se, već potrošio, i da nas tako nemilosrdno duhanom ne gušite i ne trujete, ja bih vam, kao poklon, pročitao barem nešto od onoga što su, uz ostale, u ovoj knjizi srcem a ne perom zapisali fra Franjo Grebenar, Meri Vlaić, Damir Zorić, Marica Slugaović, fra Drago Pranješ... Na sreću, svi ćete vi imati prilike sami, u miru sve pročitati i pogledati. Vjerujem da će ona, uz Bibliju, naći svoje mjesto u svakome hrvatskome domu Lašvanske doline jer je ovo trajni spomen i čin zahvale, najprije, hrabrim braniteljima koji su sve dali da bi, uvjeren sam, više dobili. Monografija je i izraz potrebe da se ne zaboravi nitko od onih koji su svojim os-

tankom, svojom duhovnom snagom, stručnim znanjem i dobrotom pomogli kako u Lašvanskoj enklavi ne bi ponestalo *volje, želje i hrabrosti braniti i obraniti svoja ognjišta* (str. 33). Ja sam ovu knjigu doživio i kao žeravicu koja mi, govoreći o onima kojima se, uz nevjerojatne teškoće i nadljudska nastojanja, ipak uspjelo pomoći, ne dopušta zaboraviti onih koji nisu imali snage sami se braniti niti su im drugi mogli a, oprostite mi Bože, možda ni htjeli pomoći. Takvima, ne samo u hrvatskome narodu, ne znamo više ni imena ni brojeva. Ja im svima, jer su žrtve, i večeras izričem svoju duhovnu blizinu i neizmerno poštovanje i molim Boga da ih on ne zaboravi!

Ne mogu još završiti! Moram reći još i to da je velika vrijednost ove monografije u činjenici da ona nije "svjetlost" samo po naslovu nego po sadržaju. Svakome tko traži tako potrebnu a u isto vrijeme tako zaničkanu istinu o ratu, uopće, a napose o svemu što se događalo u središnjoj Bosni, ona će biti poput svjetiljke u tami poratnih lutanja. A mi Hrvati u ovome poraću zlokobno lutamo! Ne slažete se? Rat oružjem je prestao prije jedanaest godina a ja vam večeras jamčim da bi i mnogome hrvatskome pa i svećeničkome uhu i u samome Sarajevu nevjerojatnom, i što je još poraznije neprihvatljivom, zazvučala tvrdnja, potpisana prije trinaest godina od dvojice svećenika i dvojice liječnika, da *hrvatski ranjenici koji su ostali u travničkoj i zeničkoj bolnici najčešće imaju tretman ratnih zarobljenika* (str. 30). Kolik i kako strašan je to sukob i razdor u biću jednoga tako malobrojnoga naroda u tako presudnim vremenima? U grču se pitam sve ove godine, gdje smo tako kobno pogriješili, u čemu smo to kao prokleti? U ratu se davalo i zadnje za čovjeka a već se u poraću čovjek pa i cijeli narod prodaje za ništa. Od kuda do te mjere nezasićena želja za pojedinačnim i vlas-

titim da je nije moguće ugraditi u opće i zajedničko? Kako je moguće da, ni nakon svega, ne uvidamo kako zatvarajući se u nepomirljivo podijeljene i suprotstavljene interesne skupine gubimo sve pa i interese radi kojih se zatvaramo? Kako je bolno da političke predstavnike hrvatskoga naroda danas "mire" predstavnici onih politika koje su taj narod zatvarale u enklave, kakva je bila ova opisana u večerašnjoj monografiji? Žao mi je što se taj duh pretjerane zagleđanosti u parcijalno na momente osjeća i u ovoj monografiji i to je, po mojoj presudbi, njezin, možda, jedini veći nedostatak. Ja molim Boga i molim vas da zajedno molimo milost razbora koji bi nam pomogao shvatili i srcem prihvatili tako očitu istinu kako nam nije moguće voljeti i graditi hrvatsko, što je plaćeno s toliko patnje i zaliveno s toliko krvi, bez prihvaćanja i ljubavi prema bosansko-hercegovačkome kao što ni ljubav prema franjevačkome nije potpuna, ako nije prožeta ljubavlju prema katoličkome a katoličko otvorenošću općeljudskome. Ali je isto tako pogibeljna ljubav prema bosansko-hercegovačkome, ako bi joj, na bilo koji način, bila zaničkana ili čak žrtvovana ljubav prema onome što je u ovoj zemlji hrvatsko! Vjekovima životom, patnjom i smrću potvrđivani zavjet Hrvata Lašvanske doline kao i cijele Bosne i Hercegovine u jednom dramatičnome trenutku jasno je i izgovoren: *Mi ostajemo ovdje kao mrtvi ili živi junaci i heroji* (str. 64). Pročišćena pogleda i srca prepoznat ćemo svoje mjesto i poslanje u ovoj zemlji i biti sposobni prihvatiti život *kao stalno praštanje* (str. 123) te ćemo *u masi ljudi, vjera i nacija, početi otkrivati čovjeka* (str. 173) i radosna srca povjerovati da će svaki put i u svim uvjetima kada mi, kao ljudi i Hrvati a napose kao djeca Božja, sebi i drugima poželimo dobro, *Bog učiniti još bolje* (str. 12). Sadržaj ove monografije još je jedna tako

rječita potvrda ove istine! Čestitam priredivaču na ideji i ostvarenju a svima vama zahvaljujem na pozornosti!

Pero Sudar

Knjiga *Sentencija* ponovno u teologiji

Martin ZADRANIN, O.P., *Abstractiones de Libro Sententiarum, 13./14. st.*, priredio M. BIŠKUP, O.P., Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2006., 196 str.

Pred teološkim čitalačkim znatiželjnicima nalazi se jedno neobično i vrijedno izdanje. Neobično je, jer je danas rijetkost izdati teološki priručnik na latinskom jeziku i to s početka 14. st.; vrijedno, jer se radi o spisu koji se referira na poznato srednjovjekovno teološko djelo *Sententiae in IV libris distinctae* (oko 1150?), Petra Lombardijskoga (oko 1100.-1164.).

Sam (transkribirani) latinski tekst rukopisa Martina iz Zadra, *Abstractiones de Libro Sententiarum* (*Izvaci iz knjige Sentencija*), nalazi se od 21. do 160. stranice; uvodne stranice sadrže kratice, zatim slijedi kratak sažetak o autoru i njegovu rukopisu (Biškup - Šanjek), paleografska analiza rukopisa (Stipišić), te kratka analiza *Sentencija* Petra Lombardijskoga iz pera priredivača. Na kraju knjige su na 40 stranica: sažeci o Martinu Zadraniu na engleskom, francuskom i hrvatskom jeziku, biobibliografija priredivača prof. M. Biškupa, kazalo osobnih i zemljopisnih imena, pojmovni i biblijski indeks, sadržaj, te dva izvotka iz recenzija, T. Z. Tenšeka i T. Vukšića. Na stranicama knjige je i devet fotografija i prikaza. Izdanje je priredeno s

puno strpljivosti i znalacki. Kodeks *Abstractiones* se spominje koncem 18. st. među 23 najvažnija kodeksa dominikanske knjižnice u Zadru. Ne zna se kako je dospio u kaptolsku knjižnicu talijanskog Urbana kod Urbina.

O autoru rukopisa kodeksa Martinu Zadraniu ne raspoložemo s puno sigurnih povijesnih podataka. Po nadimku se zna da je njegovo porijeklo iz Zadra i da je bio član dominikanske zajednice u Lombardiji. Neko je vrijeme bio i predavač na jednom dominikanskom učilištu sjeverne Italije, ali i voditelj (lector) samostanske škole u splitskoj zajednici. Njegovu prisutnost u Splitu potvrđuju spisi splitskog bilježnika Ivana iz Ancone potkraj prve polovice 14. st.

Zašto je Martin Zadrarin "komentirao" poznatu knjigu *Sentencija*, nastalu oko stoljeće i pol ranije (cca 1150. god.)? Može se reći da je to stoga, što su *Sentencie* P. Lombardijskog bile temeljni priručnik teologije oko četiri stoljeća, dakle i u vrijeme Martina iz Zadra. Osim toga, svi važni teolozi, npr. Toma i Bonaventura, komentiraju ovo važno djelo. Tomin komentar *Sentencija* s izvornim tekstom iznosi čak oko 5 tisuća stranica. Ne samo to. U povijesti teologije je poznato da je bilo preko 500 komentatora *Sentencija*. I još nešto. Kao što je od svih stranih jezika Toma najprije "progovorio" hrvatskim (prijevod *Lauda, Siona* - Hvali Sion: u Omišaljском misalu 1317./1323.),¹ tako su i *Abstractiones* prvi teološko-moralni spis, priručnik jednog hrvatskog teologa. *Sentencie* je kasnije komentirao i Dubrovčanin Klement Ranjina (1489.-1559.).

Zanimljive su još dvije činjenice: prva, da Martin Zadrarin uopće ne spominje svoga glasovitog subrata redovnika Tomu Akvinskog. Možda je to zbog nekih To-

¹ Usp. T. VEREŠ (izabrao i priredio), *Toma Akvinski. Izabrano djelo*, Globus, Zagreb, 1981., str. 2.